

Česká rozvojová spolupráce v zajetí „rozvoja“

Ondřej Horký: *Česká rozvojová spolupráce. Diskursy, praktiky, rozpory*
 Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2010, 165 s.

V roku 2011 vyšla v českom Sociologickom nakladateľstve kniha, ktorá mapuje diskurzy a praktiky českej rozvojovej pomoci a spolupráce medzi rokmi 1995 – 2009. Jej autorom je Ondřej Horký, výskumný pracovník Ústavu mezinárodních vztahů, který sa tejto téme venuje dlhodobo. Kniha vychádza z jeho dizertačnej práce a jej časti už vyšli v pravidelnej ročenke o českej zahraničnej politike ÚMV, či v časopise *Gender, rovné příležitosti, výzkum* [Horký 2008]. Napriek tomu je potrebné tejto práci priznať v českom a slovenskom prostredí v oblasti rozvoja neobvyklú originalitu, s akou k problémom českého rozvojového aparátu pristupuje.

Autor predkladá niekoľko téz. Prvá vychádza z diela amerického antropológa Jamesa Fergusona [Ferguson 1994], ktorý na príklade „rozvojového“ projektu Svetovej banky a Kanadskej agentúry pre medzinárodný rozvoj ukázal, ako rozvojový diskurz depolitizuje „rozvojovú“ pomoc a robí z nej čisto technickú záležitosť. Vytvára mriežku, skrz ktorú realitu číta tak, aby bolo možné do nej zdánlivo čisto technicky zasiahnuť a nevšima si politické operácie, ktoré mu predchádzajú, ktorých je súčasťou a ktoré na jeho základe vznikajú. Ako píše autor už v úvode: „Zahraniční rozvojová spolupráce, která primárně vychází z potřeby dostat mezinárodním závazkům, se totiž představuje jako převážně technická záležitost objemu pomoci a nastavení institucí a vytěsňuje z diskusí ve veřejném prostoru politické otázky globálního vládnutí a koherence ostatních vládních politik s cíli rozvojové spolupráce, a zejména pak politiky zahraniční.“ [Horký 2010: 21]

Druhá hlavná téza vychádza z konceptu *illusio* a zákazu explicitnosti Pierra Bourdieua [Bourdieu 1996]. Konštituencia českej rozvojovej spolupráce je tu prezentovaná ako určité spoločenské pole so svojimi pravidlami, ktoré sú v rámci tohto poľa platné, avšak navonok ich nevidieť. Ich súčasťou je totiž zákaz explicitnosti. Kým z vonkajšieho pohľadu sa zdá, že „rozvojová“ spolupráca je čisto altruistickou záležitosťou a všetci hráme hru alebo sme v hre (teda v *illusio*), v ktorej toto platí, vnútri tejto hry zároveň existujú ekonomické záujmy, a to ako zo strany štátnej obchodnej a zahraničnej politiky, tak zo strany ziskového a neziskového sektora. Ako píše Ondřej Horký: „... rozvojová konstituce [využívá zahraniční rozvojovou spolupráci] k naplňování svých zejména zahraničněpolitických, bezpečnostních a obchodních zájmů... Tato situace ovšem vyhovuje i nevládnímu neziskovému sektoru, pokud umožňuje hladkou realizaci jejich projektů...“ [Horký 2010: 23].

Súčasťou problému existencie tejto hry je závislosť neziskového sektora na štátnom financovaní. „Důležité je, že právě těchto zájmů si aktéři nemusejí být sami vědomi. Občanská společnost v postkomunistických zemích výrazně závisí

na veřejných financích, nezastává dostatečně svoji roli ‚hlídacího psa‘, vyžaduje převážene pouze navýšení rozpočtů pomoci na úkor kvalitativních závazků, a zpětně tak legitimizuje depolitizaci rozvojové spolupráce.“ [ibid.]

Treťou tézou, rozpísanou najmä vo štvrtej kapitole, je nekoherentnosť rozvojovej politiky s ďalšími vládnyimi politikami. Autor najprv predstavuje koherentnosť ako samostatný teoretický pojem, aby vzápätí ukázal jej inštitucionálne (ne)ukotvenie a vlašné pozície hlavných vládnych aktérov k tejto téme. Popri tom normatívne poukazuje na skutočnosť, že „za predpokladu, že zájmy Jihu jsou zřídka identické se zájmy Severu, volání po koherenci politik pro rozvoj lze chápat jako posun k cílům výhodným pro rozvojový svět“ [ibid.: 110]. Nezabúda pri tom v poznámke pod čiarou dodať, že Sever a Juh nie sú jednotnými aktérmi. Toto je kľúčový problém a je veľmi dôležité, že ho autor takto explicitne formuluje. Najmä na príklade prípadovej štúdie obchodu a „rozvoja“ ukazuje nemožnosť koherencie bez toho, aby jedna strana utrpela. Napríklad poľnohospodárske subvencie v Európskej únii majú zdrvivúce dôsledky na životy ľudí v krajinách globálneho Juhu.

Ako už bolo uvedené, cieľom knihy je „prolomit naivní ztotožnění toho, co aktéři, jejichž soubor tvoří českou rozvojovou konstituenci, ve jménu rozvoje činí, a toho, co o rozvoji říkají“ [ibid.: 17]. Podľa autora je treba diskurz „jasně odlišit od praktik, tedy souhrnu činnosti aktérů, které nejsou diskurzivní povahy“ [ibid.: 19]. Avšak zatiaľ čo autorovým cieľom je študovať diskurzy, kritickú diskurzívnu analýzu využíva „sporadicky“ [ibid.: 25], a to v tretej kapitole o rodovej slepote v „rozvojovej“ spolupráci a v štvrtej, už spomenutej, kapitole o nekoherencii.

Hoci rozlíšenie diskurzov od reality nevedie k zásadným metodologickým problémom a nemá za následok nabúranie (nediskurzívnej) analýzy českej „rozvojovej“ spolupráce, predsa len je vhodné uviesť na pravú mieru, že, ako píše Siegfried Jäger a Florentine Maier „iba ak je objektu pridaný zmysel, stáva sa objekt objektom“ [Jäger, Maier 2009: 42]. Oddeliť diskurzy od praktík znamená priznať praktikám zmysel, ktorý im ale nikto nepridal. Každá praktika je nevyhnutne diskurzívna, rovnako ako každý prehovor je nevyhnutne činom a má mocenské a materiálne dôsledky. Ak nejaký „rozvojový“ pracovník letí do Angoly, aby sa tam podieľal na projekte, je to rovnako diskurzívny akt, ako keď je tento let zaznamenaný v správe z projektu, či v pláne pred jeho uskutočnením. Obe praktiky, teda diskurzívna aj nediskurzívna, sú zároveň súčasťou ďalších diskurzov, ako napríklad diskurzu cestovania či existencie štátov ako zmysluplných organizačných jednotiek. To, že je konkrétny let považovaný za nediskurzívny, je následkom dvoch významov pojmu diskurz. V prvom ide o prehovor a v druhom o systém významov.

Preplietanie textov či prehovorov a konaní a ich diskurzívny význam sa potom ukazuje, keď autor analyzuje aktérov v kapitole o diskurzoch [napr. Horký 2010: 37] a naopak diskurzy v kapitole o praktikách [napr. ibid.: 66]. Podstatné však je, že aktéri samotní sú diskurzívne konštituovaní a rovnako tak ich praktiky majú význam iba ak im ho niekto priradí.

Čo sa týka rozvojového diskurzu, Ondřej Horký cituje „mnohých teoretikov“ [ibid.: 14], ktorí prejav H. S. Trumana v januári 1949 považujú za jeho symbolický počiatok. Takéto historické ukotvenie spochybnil M. P. Cowen a R. W. Shenton a vynájdenie „rozvoja“ kladú do 19. storočia v súvislosti s myšlienkami saint-simonistov o potrebe regulovať spoločnosť, ktorú rozvracal rozmáhajúci sa kapitalizmus. Poručníctvo, ktoré bolo hlavnou súčasťou tejto idey, podľa Cowena a Shentona ostalo „rozvojovým“ politikám vlastné dodnes [Cowen, Shenton 1996, 1999].

Hlavným problémom recenzovanej publikácie je jej ukotvenie v rozvojovom diskurze bez toho, aby boli spochybnené jeho základy. Autor rozlišuje krajiny na „rozvinuté“ a „rozvojové“ podľa toho, či sú alebo nie sú príjemcami oficiálnej rozvojovej pomoci. Ľudský rozvoj (opak chudoby podľa O. H.) je potom v súlade s UNDP „proces rozširovania ľudských možností“ [Horký 2010: 19]. Zdanlivo technické definície sa nevyhýbajú problémom spojeným s termínom „rozvoj“ a utvrdzujú čitateľa v neo-rasistickom (kultúrne centristickom) vnímaní kultúr, z ktorých niektoré sú „rozvinuté“, zatiaľ čo iné sa „rozvíjajú“ a preto potrebujú pomoc. To, kam sa rozvíjajú, môže byť myslené ako rozšírené ľudské možnosti, avšak zároveň to – a v tom je práve obrovská sila diskurzu – nevyhnutne spája tento pojem s modernitou, industrializáciou a západnou formou spoločnosti vôbec. V závere je vidno, že autor si je takejto linearitu vedomý vo vzťahu medzi starými a novými členskými krajinami EÚ v oblasti rozvoja: „Túžba Východu Európy byť ako Západ predpokladá lineárnu víziu dejín a akúsi spojitú naklonenú rovinu, po ktorej krajiny postupujú smerom hore a zbavujú sa svojej „východnosti“ v prospech „západnosti“ (East-West slope)“ [Horký 2010: 135]. Avšak ako je zrejme hneď z nasledujúcej vety, linearita medzi Severom a Juhom v „rozvojovej“ spolupráci pre neho problémom nie je: „V dôsledku ale obetujú kvalitu rozvojovej pomoci ve prospěch kvantity, což nakonec vede k napodobování rozvojové spolupráce západních dárců...“ [ibid.].

Problémom definície „rozvoja“ ako procesu, ktorý rozširuje ľudské možnosti je, že je tautológiou. Ako píše už spomenutí Cowen a Shenton, zamieňa si rozvoj ako cieľ s rozvojom ako procesom, takže cieľ je predpokladaný už na začiatku procesu „rozvoja“. Aby bolo možné vykonať voľbu, prípadne ju rozšíriť, je nutné predpokladať, že je prítomná túžba a schopnosť vyberať a zároveň, že sú známe možnosti, ktoré sú na výber. Avšak tieto tri predpoklady nie sú len predpokladmi „rozvoja“, ale sú aj jeho cieľom. Je to potom „rozvoj“, ktorý má k tomuto cieľu viesť a tento je obvykle spojený s poručníctvom toho, kto „rozvoj“ prináša [Cowen, Shenton 1996: 4].

Na jednej strane je možné „rozvoj“ definovať s Gilbertom Ristom v jeho pozitivistickom ponímaní – podľa Rista „rozvoj pozostáva zo sady praktík, niekedy sa zdajúcich ísť proti sebe, ktoré vyžadujú – kvôli reprodukcii spoločnosti – všeobecnú transformáciu a deštrukciu prírodného prostredia a sociálnych vzťahov. Jeho cieľom je zvýšiť produkciu komodít (statkov a služieb) orientovanú spôsobom výmeny na efektívny dopyt.“ [Rist 2008: 12] Na druhej strane je potrebné usilovať sa o narúšanie jeho večne prítomnej pozitívnej konotácie, ako sa o to

napokon svojou knihou snaží aj Ondřej Horký. Môžeme spomenúť napríklad autorom citovaného Wolfganga Sachsa: „Napriek tomu, že rozvoj nemá žiadny obsah, má jednu funkciu: umožňuje akejkolvek intervencii, aby bola posvätená v mene vyššieho cieľa.“ [Sachs 1992: 4]

Ak teda autor nazýva niektoré projekty vo svojej knihe „rozvojovými“, používa, ako píše Aram Ziai, „prázdny signifikant“, akési „prázdne plus“ [Ziai 2009] na to, aby dal pozitívnu konotáciu projektom, ktoré on sám kritizuje. Jeho cieľ, prelomiť tabu altruizmu v rozvojovej spolupráci, sa mu tak darí naplniť jeho analýzou, avšak tým, že zas a znovu používa prázdny pojem „rozvoj“, ktorý sa naplňa vždy až v konkrétnych aktivitách, reprodukuje celý diskurz a bohužiaľ najmä jeho modernizačnú časť hierarchizujúcu kultúry.

Tento problém sa potom prejavuje, keď pri definovaní poľa výskumu súhlasí s definíciou Európskej asociácie rozvojových výskumných a vzdelávacích inštitúcií a usiluje „o pochopení spoločenských, politických, technologických a kultúrnych aspektů spoločenských zmien, zejména v rozvojových zemích...“ [Horký 2010: 24]. Opäť si môžeme pomôcť textom Jamesa Fergusona [Ferguson 1997], v ktorom poukazuje na pretrvávajúcu existenciu koloniálneho dedičstva v antropológii. Jej predmetom výskumu naďalej ostávajú najmä oblasti v krajinách globálneho Juhu. Iba post-koloniálne vnímanie sveta ako nerozdeleného podľa určitého ukazovateľa, ktoré vyplýva z vykorisťovania počas kolonializmu, umožní rozvojovým štúdiám (antropológii), aby sa dekolonizovali a venovali sa všetkým oblastiam s rovnakým záujmom. To, čo sa deje v Angole alebo v Burkine Faso, je súčasťou dneška Portugalska, Francúzska alebo Čiech. História nie je možné oddeliť od súčasnosti, ako to rozvojové štúdiá často krát robia a depolitizujú (ako na to ostatne poukazuje aj sám autor) tak súčasné mocenské vzťahy.

V recenzovanej publikácii je používaný pojem občianska spoločnosť bez toho, aby bol akýmkoľvek spôsobom definovaný. Ako to býva často zvykom, prisudzuje neziskovému sektoru akýsi inherentne morálny postoj, ktorý bude kritický voči amorálnemu štátu a trhu, pričom túto kritickosť oslabuje finančná závislosť na štáte. Občianska spoločnosť však zohráva omnoho dôležitejšiu úlohu, než je iba kritika štátu. Osoby činné v neziskovom sektore „rozvojovej“ spolupráce najmä reprodukujú rozvojový diskurz a legitimizujú ho tým, že ho ďalej používajú. Nielen že občianska spoločnosť nekontroluje štát v tom, ako je vo svojich politikách koherentný, či ako je „rozvojová“ politika prílišnou súčasťou obchodnej, bezpečnostnej alebo zahraničnej politiky, ale najmä občianska spoločnosť sa stáva súčasťou dispozitívu a so štátom vytvára spoločný diskurz a upevňuje jeho hegemonnosť. Tento diskurz však má, ako ukazuje Ondřejom Horkým citovaný James Ferguson, mocenské a materiálne dôsledky.

Zásadným problémom knihy je jej neustály predpoklad správnosti „rozvojovej“ pomoci. Napríklad na strane 45 píše autor o potrebe znížiť počet prioritných krajín a sektorov, aby česká pomoc dosiahla významnejšie dopady, či na strane 79 píše o úspešnom zvládnutí českého predsedníctva v oblasti „rozvoja“. Ak však budeme vychádzať z Ristovej definície „rozvoja“ ako deštrukcie, začnú sa zdať takéto zdanlivé pokroky problematickými. Význam koherencie je potom

v skutočnosti ambivalentný. Autor pritom ide správnym smerom, keď poukazuje na potrebu koherentnosti politík s potrebou pomôcť ľuďom žijúcim na globálnom Juhu. Avšak ak sa „rozvoj“ deje nesprávnym spôsobom dnes, bude sa diať rovnako nesprávnym spôsobom aj zajtra, hoci sa na ňom bude podieľať menej sektorov v menej krajinách. České predsedníctvo bolo predsa výrazne neúspešné v tom, že sa mu nepodarilo dosiahnuť zásadný obrat v mocenských vzťahoch v prospech krajín Juhu. Dôsledná koherencia by znamenala revolučnú zmenu a nejaký konkrétny pozitívny funkčný projekt môže nanajvýš pomôcť zmeniť situáciu, na ktorej sa pôvodca tohto projektu sám často nepriamo podieľal.

Dôležitú súčasť knihy tvorí téma štipendií a migrácie. Autor sa zaoberá najmä odlivom mozgov, ktorý má mať údajne negatívne účinky na „rozvoj“. Opäť sa tu prejavuje eurocentrizmus, ktorý predpokladá spoločnosť, v ktorej tí, ktorí sú schopní študovať na vysokej škole, budú automaticky lepší v tom, aby spoločnosti dopomohli k „rozvoju“. Odhliadnuc od funkcie univerzity reprodukovať nerovné mocenské vzťahy, ako na to poukázal Pierre Bourdieu v autorom citovanej knihe, je to práve západné vedenie, ktoré má na svedomí súčasnú ekologickú deštrukciu. Toto vedenie je pevne spojené s modernitou, s tým ako vnímame prírodu ako podriadenú človeku, s tým ako považujeme svet okolo nás za poznateľný, za rozobrateľný na kúsky, zmapovateľný a následne ovládateľný. Je to toto vedenie, ktoré napomôže „rozvoju“? Iste, ale „rozvoju“ k čomu? Zároveň autor ignoruje poznatok teórií závislosti a neo-marxizmu, ktoré predpokladajú existenciu centra a periférie, respektíve semiperiférie. Kapitalistická sveto-ekonomika má za následok vytvorenie bohatých a menej bohatých oblastí a hoci je možné sa medzi týmito oblasťami pohybovať, ako sa to podarilo napríklad Južnej Kórei, neznamená to, že sa to môže podať všetkým krajinám naraz. Ak by teda došlo k výraznej podpore študentov z krajín globálneho Juhu, výsledkom by bolo iba to, že periféria by mala viac vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov. Opäť, skutočne koherentná politika by musela usilovať o zásadne rovnejšie vzťahy, aby mohla toto usporiadanie narušiť.

Prínosná je tretia kapitola o rode a rozvoji, ktorá popri prehľade vývoja feministického pohľadu na „rozvoj“, ponúka smutné fakty o útlaku žien – obrovský počet úmrtí pri pôrodoch, nepomer medzi osobami nakazenými HIV/AIDS v neprospech žien, či dokonca zbavovanie sa dievčat po pôrode ako napríklad v Číne. Ondřej Horký sa približuje post-koloniálnym prístupom, keď cituje Tariqa Banuriho, podľa ktorého je možné považovať svet za „jedinou, špatne spravovanou rozvojovou zemi“ [Horký 2010: 93]. Zároveň sa tu ukazuje, že aj autori, ktorí sú priradení k post-rozvojovému prístupu, nie sú jednotní v tom, ako používať pojmy ako „rozvojový“ a „rozvinutý“. Stručná prípadová štúdia vzdelávacieho projektu v Angole zachytáva skúsenosť, ako aj napriek tomu, že cieľom českej „rozvojovej“ spolupráce je posilnenie postavenia žien, v skutočnosti dochádza k opaku a ženy sú projektom znevýhodnené.

Ďalšie dve podobne krátke štúdie sa zaoberajú projektmi v Nikarague a Burkine Faso a obe zmieňujú program mikropôžičiek. Hoci autor iba poukazuje na to, ako odlišne môže byť rodová politika vnímaná, je škoda, že sa vo svojom

výskume nezameral aj na interpretáciu dopadov mikropôžičiek z pohľadu vykonávateľov projektov (Asociácie pre rozvojovú spoluprácu a Humanitas Afrika). Ako totiž píše Jude Fernando, spojenie medzi mikropôžičkami a posilnením žien (empowerment), ktoré sa tak často objavuje v literatúre, je treba odmietnuť [Fernando 2006]. Akoby sa Ondřej Horký venoval iba tomu, či rodový aspekt je prítomný v ním študovaných projektoch a konkrétne dopady projektu na ženy ponecháva prakticky bez povšimnutia. Je však potrebné rešpektovať, že „práce... rozhodne není antropologickou, a proto nelze přímo odpovědět na otázku, jaké dopady má česká rozvojová pomoc na chudé v rozvojových zemích...“ [Horký 2010: 25].

Sporným bodom je autorov záver, podľa ktorého je nutné začleniť rodovú analýzu „do všech kroků projektového cyklu, od formulace zadání přes návrh projektu, jeho realizaci a monitoring až po evaluaci“ [ibid.: 103]. Existuje množstvo úspešných „naozaj rozvojových“ projektov. Napríklad spomenuté mikropôžičky nie je možné paušálne odmietnuť, pretože okrem toho, že ženy disciplinujú a narúšajú vzťahy v komunitách, zároveň mnohé pôžičky ženám pomáhajú zlepšiť ich ťažkú situáciu. Feministky píšuce pod pseudonymom J. K. Gibson-Graham uvádzajú príklad ženského kooperatívneho družstva v štáte Kerala v Indii, kde sa im podarilo prejsť prvou fázou produkcie mydla a dnes vyrábajú spotrebný tovar ako dáždnyky, zošity, či školské ruksaky [Gibson-Graham 2006: 180 – 181]. Takéto prípady sú však ojedinelé a omnoho dôležitejšie ako zahrnúť rodovú problematiku do projektového cyklu, v ktorom najčastejšie slúži ako akási okrasa, či ako predposledná kapitola v správe o projekte, je zdôrazňovať prepojenie medzi spotrebou a obchodnými politikami krajín bohatého Severu a životom v krajinách globálneho Juhu. Ako už bolo zmienené, tejto problematike sa autor venuje najmä vo štvrtej kapitole.

V závere sa autor vracia k svojmu teoretickému rámcu a opäť kritizuje podriadenie „rozvojovej“ pomoci bezpečnostným a spojeneckým záväzkom namiesto toho, „aby měla na snižování chudoby co největší dopad,“ pričom „(n)ejvíce chybí naplňování závazků v oblasti koherence“ [Horký 2010: 133]. Autor argumentuje za zastavenie depolitizácie: „Především je ale potřeba získat pozornost celé rozvojové konstituce od Ministerstva zahraničních věcí po nestátní neziskové organizace, pro které je přirozeně nejsnadnější pokračovat v trendu depolitizace rozvojové spolupráce a starat se především o hladké provádění rozvojových projektů a navyšování rozpočtů pro jejich agendu.“ [ibid.: 134] Aby však čitateľovi českú „rozvojovú“ spoluprácu celkom neznechutil, dodáva, že jeho „práce zahraniční rozvojovou spoluprací kritizuje, ale nepopírá: zcela se vzdát dvousměrné spolupráce také nepředstavuje alternativní řešení“ [ibid.: 135]. To by totiž znamenalo úplnú stratu legitimacy problémov Juhu vo verejnom priestore v ČR. Úplné odmietnutie „rozvojovej“ spolupráce dokonca považuje za „hlúpe“ [ibid.: 12] a volá po „otevření rozvojové konstituce širšímu politickému prostoru ... aby se rozvoj stal tématem diskutovaným veřejně, v rámci politických stran a širší občanské společnosti, v soukromém sektoru v rámci společenské odpovědnosti

firem, a ne pouze mezi experty, expertkami a v zainteresovaných neziskových organizacích“ [ibid.: 135]. S takouto výzvou nemožno iné, než súhlasiť. Čiastočné riešenie vidí Ondřej Horký v rozvojovom vzdelávaní.

Omnoho problematickejšie je autorove prijatie *Miléniových rozvojových cieľov* (MDGs) OSN, aj keď iba v role „vedeckého experta“ [ibid.: 136], čo znamená, že jeho cieľom je riešiť technické problémy formulované politickými aktérmi. Obávam sa však, že sa problémom spojeným s diskurzom MDGs nevyhne, ani keď takto oslabuje svoju podporu. Ako píše Aram Ziai [Ziai 2011] a Gilbert Rist [Rist 2008: 233 – 236], je ťažko predstaviteľné, že by bol niekto proti samotným cieľom a kritizoval napríklad znižovanie detskej úmrtnosti. To však neznamená, že koncept MDGs je bezproblémový. Ziai vo svojej diskurzívnej analýze poukazuje na prepojenie znižovania chudoby, „rozvoja“ a rastu, pričom sa tak má diať skrz účasť na globálnej ekonomike a globálnom hospodárskom raste. Globálna ekonomická liberalizácia je tak prezentovaná ako prospešná sila a neschopnosť využiť ju vo svoj prospech spočíva v aktéroch, a nie v procese samotnej liberalizácie. Pomoc chudobným je v diskurze MDGs sekuritizovaná a je záujmom bohatých potlačovať chudobu, pretože tá ich ohrozuje. Etické motívy sú nahradzované vlastným záujmom. Kľúčovým problémom je, že vytváraním konkrétnych cieľov sa z „rozvoja“ stáva čisto technický, a nie politický problém. Jediným problémom sa zdá byť nedostatok zdrojov. Konfliktné mocenské záujmy nie sú súčasťou problematiky MDGs. „Rozvoj“ sa zdá byť konsenzuálnym cieľom, ktorý je možné dosiahnuť technickými zásahmi, voči ktorým nie je dôvod namietat. Je preto zvláštne, že autor recenzovanej publikácie na jednej strane volá po repolitizácii „rozvoja“ v českom verejnom diskurze, a zároveň podporuje Miléniové rozvojové ciele, ktorých následok je presne opačný, a navyše sa ešte stavia do roly vedeckého experta v protiklade k „politickému aktérovi“ [Horký 2010: 137]. O technických problémoch nie je dôvod na verejnosti diskutovať, tam sa diskutuje najmä o problémom politických a mocenských. Znamená to, že autor ako politický aktér MDGs odmieta? Netreba tiež zabudnúť na argument Gilberta Rista, že na jednej strane správy o MDGs poukazujú na vzťah medzi poklesom chudoby a hospodárskym rastom, a na strane druhej si zakrývajú oči pred vzťahom medzi rastom a environmentálnym znečistením. Podľa Rista rozdelenie „rozvoja“ na sadu oddelených cieľov paralyzuje myslenie a stojí v ceste k ich systematickým prepojeniam.

Avšak Ondřej Horký v úplnom závere nastoľuje mnoho radikálnejšie otázky než tie, ktorými sa zaoberá zvyšok knihy a pýta sa: „Není například v případě trendu využití obecné rozpočtové podpory, ke které se česká rozvojová konstituce staví záporně, spíše na místě uvažovat o formě globální daně? ... Proč Česko mezinárodně prosazuje vlastní formu rozvoje, která kvůli své energetické náročnosti vede k nevratným klimatickým změnám?“ [ibid.: 137] Vzápätí si odpovedá v duchu post-koloniálneho pohľadu na svet: „Otázky rozvoje zemí jihu vždy pevně souvisí s nezamýšlenými důsledky rozvoje zemí severu, a proto mohou poskytnout nové návrhy ke směřování vlastní společnosti.“ [ibid.] S takýmto

zvažovaním globálnej dane, uvedomovaním si neudržateľnej spotreby v Českej republike a najmä dopadmi, ktoré život českej spoločnosti má na spoločnosti na globálnom Juhu, nemožno iné, než súhlasiť. Tu sa plne prejavuje autorova dôslednosť, o ktorú sa usiluje pri premýšľaní o nedostatočnej koherencii ostatných vládnych politík s politikou „rozvoja“.

Na záver treba ešte spomenúť jednu, zrejme neplánovanú, kvalitu knihy. Hoci autor nikde necituje materialistickú teóriu štátu, jeho práca je ukážkou tohto prístupu. Často je štát považovaný za formálnu inštitúciu, ktorá je schopná určovať pravidlá hry. Ulrich Brand a Christoph Görg, ktorí vychádzajú z prístupu Nicosy Poulantzasa, vnímajú štát ako materiálnu kondenzáciu špecifických vzťahov medzi triedami a skupinami. Nie je to nezávislý subjekt ani organizácia s racionálnym cieľom, ale je vyjadrením a súčasťou spoločenských vzťahov charakterizovaných zásadnými protikladmi a konfliktami. Hlavným indikátorom konkrétnych síl, ktoré v spoločnosti pôsobia, je zaistenie, aby sa z ich záujmu stal národný záujem [Brand, Görg 2008]. Neo-poulantzaský prístup potom používa tú istú teóriu pre nadnárodnú úroveň, kde dochádza k ešte hutnejšej kondenzácii záujmov. V článku na príklade Mexika ukazujú Brand a Görg štyri rôzne pozície vo vzťahu k biodiverzite – od radikálne demokratickej pozície, cez ľavicovú a technokraticko-nacionalistickú, až po neoliberálnu pozíciu. Všetky sú nejakým spôsobom prítomné v spoločnosti, avšak pri „kondenzácii“ sa presadzuje neoliberálna, ktorá je navyše podporovaná kondenzáciou záujmov na medzinárodnej úrovni [Brand, Görg 2003]. Aram Ziai, podobne ako Ondřej Horký, tiež nechceme podporuje Poulantzasaovu teóriu štátu keď ukazuje, ako sa progresívne „rozvojové“ zložky nemeckej spoločnosti presadzujú vo vláde cez Ministerstvo ekonomickej spolupráce a rozvoj, a hoci ich hlas na národnej úrovni celkom nezaniká, pri kondenzovaní a prechode na nadnárodnú úroveň sa jednoznačne presadzujú ministerstvá hospodárstva, financií či poľnohospodárstva, ovládané úplne inými záujmami a logikami [Ziai 2007]. Takú istú tendenciu vidíme aj v Českej republike. Tu je slabý hlas českej rozvojovej konštituencie počuť dokonca do istej miery aj vďaka medzinárodným záväzkom, takže je vidno, že záujmy, tak ako sa presadia na nadnárodnej úrovni, môžu do istej miery operovať spôsobom, ktorý podporí slabší záujem, a nie naopak. V konečnom dôsledku ale rovnako ako na nadnárodnej úrovni (úrovni Európskej únie) dominujú záujmy kapitálu, tak aj v českej vláde sa presadzujú predstavy ministerstiev zahraničia, obchodu a vnútra o tom, čo to je „rozvojová“ spolupráca a čomu má slúžiť. V tomto ohľade je analýza určitého výseku štátu od Ondřeja Horkého nesmierne cenným príspevkom do debaty o demokratickom charaktere našej spoločnosti a štátu, ktorý ju zdanlivo reprezentuje.

Napriek tomu, že recenzovanej publikácii sa nevyhýba problém reprodukcie stereotypov typických napríklad pre modernizačné teórie, a aj napriek tomu, že autor nedostatočne reflektuje problematiku „rozvoja“ a hlási sa, hoci podmienené, k zatiaľ poslednému diskurzu MDGs, ktorý vznikol v špirále neustále sa opakujúcich neúspechov „rozvojových“ politík a na ne reagujúcich diskurzov,

je treba knižku vnímať ako hodnotnú analýzu posledných 15 rokov „rozvojovej“ pomoci či spolupráce v Českej republike. Prínosné sú aj vhľady do vnútra tohto dispozitívu a obzvlášť preukázanie jeho slabosti vo vzťahu k iným záujmom, ktoré v konečnom dôsledku sú schopné „rozvoj“ v ČR definovať. Môžem len dúfať, že si knihu prečítajú aj osoby činné v „rozvojovej“ spolupráci a zamyslia sa nad tým, prečo je problémom jej depolitizácia, čo znamená dôsledná koherencia politik „rozvoja“, a nakoľko prepojenie medzi Severom a Juhom spôsobuje, že „rozvoj“ na Severe má mnohé nezamýšľané dôsledky pre „rozvoj“ na Juhu. Publikácia Ondřeja Horkého je tak nanajvýš dôležitým príspevkom do verejnej debaty, po ktorej tak volá. Ostáva na ďalších členoch verejnosti, aby sa do nej zapojili. Začať čítaním tejto knihy možno len odporučiť.

Tomáš Profant

Literatura

- Bourdieu, Pierre. 1996. *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action*. Paris: Seuil.
- Brand, Ulrich, Christoph Görg. 2003. „The State and the Regulation of Biodiversity: International Biopolitics and the Case of Mexico.“ *Geoforum* 34 (2): 221–233.
- Brand, Ulrich, Christoph Görg. 2008. „Post-Fordist Governance of Nature: The Internationalization of the State and the Case of Genetic Resources – a Neo-Poulantzian Perspective.“ *Review of International Political Economy* 15 (4): 567–589.
- Cowen, Michael P., Robert W. Shenton. 1996. *Doctrines of Development*. London, New York: Routledge.
- Cowen, Michael P., Robert W. Shenton. 1999. „The Invention of Development.“ Pp. 25–41 in Jonathan Crush (ed.). *Power of Development*. Abingdon, New York: Routledge.
- Ferguson, James. 1994. *The Anti-politics Machine: „Development“, Depoliticization, and Bureaucratic Power in Lesotho*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Ferguson, James. 1997. „Anthropology and Its Evil Twin: ‘Development’ in the Constitution of a Discipline.“ Pp. 150–175 in Frederick Cooper, Randall Packard (eds.). *International Development and the Social Sciences: Essays on the History and Politics of Knowledge*. Berkeley, Los Angeles and London: University of California Press.
- Fernando, Jude L. 2006. „Introduction.“ Pp. 1–42 in Jude L. Fernando (ed.). *Microfinance: Perils and Prospects*. London, New York: Routledge.
- Gibson-Graham, J. K. 2006. *A Postcapitalist Politics*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Horký, Ondřej. 2008. „Gender a rozvoj: co nás rozděluje, co nás spojuje.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 9 (2): 10–21.
- Horký, Ondřej. 2010. *Česká rozvojová spolupráce. Diskursy, praktiky, rozpory*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Jäger, Siegfried, Florentine Maier. 2009. „Theoretical and Methodological Aspects of Foucauldian Critical Discourse Analysis and Dispositive Analysis.“ Pp. 34–61 in Ruth Wodak, Michael Meyer (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London, Thousand Oaks, CA, New Delhi: SAGE.
- Rist, Gilbert. 2008. *The History of Development: from Western Origins to Global Faith*. London, New York: Zed Books.

- Sachs, Wolfgang. 1992. „Introduction.“ Pp. 1–5 in Wolfgang Sachs (ed.). *The Development Dictionary. A Guide to Knowledge as Power*. London, New Jersey: Zed Books.
- Ziai, Aram. 2007. *Globale Strukturpolitik? Die Nord-Süd-Politik der BRD und das Dispositiv der Entwicklung im Zeitalter von neoliberaler Globalisierung und neuer Weltordnung*. Münster: Westfälisches Dampfboot.
- Ziai, Aram. 2009. „„Development‘: Projects, Power, and a Poststructuralist Perspective.“ *Alternatives: Global, Local, Political* 34 (2): 183–201.
- Ziai, Aram. 2011. „The Millennium Development Goals: Back to the Future?“ *Third World Quarterly* 32 (1): 27–43.